

Wstęp

Mamy ogromną przyjemność zaprezentować Państwu kolejny numer naszego czasopisma. Tym razem nie jest to numer tematyczny, niemniej szeroko pojęta tematyka przewodnia, jaką jest „komunizm: system – ludzie – dokumentacja”, pozostaje żywa. Autorzy artykułów, którzy prezentują wyniki swoich badań, udowadniają, jak złożonym i wielodomenowym obszarem był ten system polityczny w różnych okresach XX w. W ostatnich latach dostrzegamy większe zainteresowanie badaczy (nie tylko zawodowych historyków) historią najnowszą, zwłaszcza polityczną PRL. Jeżeli chodzi o przypadek Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), nie trzeba udowadniać hipotezy, że istniała, i nie ma również wątpliwości do co oceny 45 lat sprawowania przez nią władzy. Natomiast jej funkcjonowanie w systemie politycznym kraju, struktury oraz ludzie je tworzący pozostają wciąż bardzo interesującym tematem prac badawczych.

Każdy system polityczny tworzą ludzie i tak też było w okresie powojennym. A zatem, aby właściwie zobrazować tło tworzenia PRL, warto się również przyjrzeć ruchowi komunistycznemu w dwudziestoleciu międzywojennym. W późniejszym okresie osoby z nim związane były wykorzystywane do tworzenia struktur państwa pod dyktando ZSRS. Właściwie każdy z burzliwych okresów rządów komunistycznych w Polsce jest ciekawy i zawiera wiele postulatów badawczych. Dlatego trudno się dziwić, że kolejni naukowcy analizują różne detale PRL-owskiej rzeczywistości, począwszy od badań nad strukturami, ludźmi i systemem sprawowania władzy, a na życiu codziennym kończąc.

Każdy z elementów trudnej przeszłości naszego narodu jest niezwykle ciekawy. W okresie stalinizmu, najbardziej mrocznym okresie w dziejach powojennej państwowości, mamy do czynienia z terrorem i przemocą niespotykaną na tak szeroką skalę. Kolejne rotacje we władzach partii przynosiły

także zmiany w życiu zwykłych obywateli. Na komunizm w Polsce nie należy spoglądać tylko przez pryzmat siedmiu wspaniałych, czyli kolejnych pierwszych sekretarzy KC PZPR¹. Władza to nie tylko Biuro Polityczne KC, ale również, a może przede wszystkim, autonomia działaczy partyjnych w terenie. Pierwsi sekretarze komitetów wojewódzkich, a nawet powiatowych (przed reformą administracyjną z 1975 r.), faktycznie wpływają na losy lokalnego społeczeństwa. To ludzie z tzw. terenu mają dostęp do reglamentowanych towarów i różnego rodzaju usług, tworząc tym samym lokalną elitę. Teoretycznie poszczególne instancje miały niezależność, ale tzw. centralizm demokratyczny sprawiał, że w ówczesnych uwarunkowaniach wszystkie instancje niższe bezwzględnie uzależnione były od wyższych, a te z kolei od KC². Dlatego też niezwykle wartościowe wydaje się spojrzenie z perspektywy tych najmniejszych organizacji partyjnych: osiedlowych, gminnych czy nawet zakładowych.

Oddany w Państwa ręce kolejny numer pisma „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja” składa się z dziesięciu artykułów, poświęconych różnorodnym zagadnieniom z historii politycznej XX w. Jego uzupełnieniem jest recenzja oraz sprawozdanie z konferencji naukowej.

Autorem otwierającym numer jest Sebastian Drabik, który w tekście *Służby II Rzeczypospolitej wobec komunistów (KPP)* poruszył zagadnienie dosyć ciekawe z punktu widzenia badaczy II Rzeczypospolitej. Autor bardzo szczegółowo wyjaśnia narodziny ruchu komunistycznego w przedwojennej Polsce oraz opisuje zasady i organizacje, w których ten ruch funkcjonował. Jednocześnie przedstawia główne założenia ideowe i programowe, na których opierali się działacze komunistyczni. Wskazuje na powiązania między KPP a jej sowieckim odpowiednikiem. Bez wątpienia tekst Sebastiana Drabika jest świetnym wprowadzeniem do historii tradycji komunistycznych w Polsce.

Dariusz Magier w anglojęzycznym artykule *Collaboration with the Bolsheviks during the Soviet invasion of Poland in 1920 on the example of the Biała Podlaska region* analizuje w mikroskali zjawisko kolaboracji mieszkańców Podlasia z bolszewikami w czasie inwazji sowieckiej na Polskę. Zauważa, że rejon białkopodlaski absolutnie nie był przychylny czerwonej okupacji.

¹ Zob. J. Eisler, *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy KC PZPR*, Warszawa 2014. Takiego porównania użył Jerzy Eisler w książce poświęconej I sekretarzom KC PZPR – Bolesławowi Bierutowi, Edwardowi Ochabowi, Władysławowi Gomułce, Edwardowi Gierkowi, Stanisławowi Kani, Wojciechowi Jaruzelskiemu oraz Mieczysławowi Rakowskiemu.

² A. Dudek, „Pierwsza władza”. *Model nadzoru PZPR nad władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądownictwem* [w:] *Władza w PRL. Ludzie i mechanizmy*, red. K. Rokicki, R. Spałek, Warszawa 2011, s. 55.

Podjmuje się także próby ustalenia powodów, które sprawiały, że znajdowali się ludzie kolaborujący z najeźdźcą, choć okres okupacji był bardzo krótki. Jednak to, że istnieli ludzie przychylni bolszewikom, ujawniło się dopiero w czasie najazdu bolszewickiego.

Kolejny tekst to: *Na straży kadr, ideologii i planu produkcji. Podstawowe organizacje partyjne Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej przy kopalni „Jan-kowice” w Boguszowicach i węźle kolejowym w Rybniku w latach 1951–1975 (w świetle dokumentów)* autorstwa Adama Dziuby. Autor przedstawia w nim funkcjonowanie i organizację najmniejszych instancji partyjnych, jakimi były POP w latach 1951–1975. Jednocześnie podkreśla rolę i zadania, które spoczywały na tych organizacjach w zakresie utrzymywania właściwych stosunków międzyludzkich. Stara się też ukazać, jak partyjna ideologia wpływała na warunki życia codziennego. Według niego, wbrew pozorom komitety zakładowe były dla wielu aktywnych działaczy początkiem ich karier politycznych, a nie tylko skierowaniem na boczny tor. Dlatego też nawet na najniższym poziomie, dochodziło do starć frakcji w ramach jednego obozu partyjnego.

Kolejny artykuł z tej części *Październik 1956 roku na łamach „Sztandaru Ludu”* jest autorstwa Agaty Fijuth-Dudek, w którym przedstawia ona jeden z przełomowych miesięcy PRL z punktu widzenia organu prasowego KW PZPR w Lublinie. Autorka wskazuje na entuzjazm i nadzieje związane z Władysławem Gomułą, wyrażane także w prasie wojewódzkiej. Jednocześnie podkreśla, że wojewódzki partyjny organ prasowy jedynie powielała wytyczne z centrali, nie kreowała własnej narracji. Ograniczał się do relacjonowania wieców poparcia dla nowego I sekretarza KC, żądając również „przewietrzenia” kadrowego w zakładach pracy oraz lokalnych strukturach partyjnych. Wszystko to odbywało się w nastrojach rewolucyjnych, które miały zwiastować szeroko pojętą poprawę warunków życia.

Następny tekst – *Plan trzyletni w województwie śląskim. Przygotowania do „budowy fundamentów socjalizmu”* Adama Dziuby – poświęcony jest realizacji planu trzyletniego w województwie śląskim, bardzo ważnego z punktu widzenia gospodarki socjalistycznej. We wstępie autor przedstawia kontekst geopolityczny końca lat czterdziestych XX w. Głównym celem planu trzyletniego było odbudowanie gospodarki po zniszczeniach wojennych, osiągnięcie wskaźników zdolności produkcyjnych i konsumpcyjnych podobnych do tych, które istniały w przededniu wojny. Jednocześnie autor podkreśla, że realizacja planu była preludium do wprowadzenia w Polsce systemu komunistycznego. Równoległe z odtwarzaniem przemysłu prowadzono zmasowaną

indoktrynację polityczną, skierowaną przede wszystkim do robotników i chłopów. To właśnie ten okres Adam Dziubka uważa za istotny, jeżeli chodzi o tworzenie przez komunistów mitycznego sojuszu robotniczo-chłopskiego. Artykuł przedstawia również nastroje panujące w społeczeństwie manipulowanym przez władzę do kolejnych wyrzeczeń i wytężonej pracy na rzecz odbudowywanego kraju.

Bogusław Tracz w artykule „*Międzynarodówka*” w *rytmie kankana. Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR w Operetce Śląskiej (1952–1966)* przedstawia działalność POP w instytucji kulturalnej. Opisuje jej powstanie, o które zabiegało kierownictwo wojewódzkiej organizacji partyjnej w Katowicach. Operetka Śląska skazana była na obecność PZPR właściwie od samego początku. Autor nie ogranicza się jedynie do rekonstrukcji wydarzeń z minionych lat, lecz przede wszystkim próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób czynnik partyjny wpływał na życie kulturalne śląskiego społeczeństwa. Obraz ten uzupełniony jest o opis wewnętrznych tarć personalnych, do których dochodziło w strukturze stosunkowo niewielkiej POP działającej przy Operetce Śląskiej.

Paweł Orłowski w artykule *O roli inteligencji w strukturach białkopodlaskiej organizacji PZPR. Przyczynek do badań prowincjonalnej elity komunistycznej* ukazuje wielowarstwowy proces kształtowania się elity partyjnej w prowincjonalnym województwie utworzonym w 1975 r. na mocy ustawy o nowym podziale administracyjnym kraju. Autor podkreśla ogromny wpływ lokalnego establishmentu na ówczesną rzeczywistość oraz jego nieograniczony dostęp do dóbr reglamentowanych. Analizuje poszczególne przypadki budowania karier w aparacie partyjnym oraz administracji publicznej. Jednocześnie wskazuje prawdopodobne tarcia, do jakich dochodziło w ścisłym kierownictwie białkopodlaskiej organizacji partyjnej.

Interesującą problematykę porusza Ewelina Górka w tekście *Seria „Bez cenzury” (1977–1981) w polityce wydawniczej Instytutu Literackiego w Paryżu*, analizując publikacje wydawane w ramach serii „Bez cenzury” przez cztery lata. Autorka wskazuje na dużą rolę działalności wydawniczej Instytutu. Przede wszystkim opisuje genezę powstania serii jako odrębnej inicjatywy wydawniczej pozbawionej znamion cenzury. Wartościowe z punktu widzenia czytelnika są ustalenia dotyczące autorów, którzy w serii publikowali, oraz gatunki literackie, jakie zostały do serii wybrane.

Arkadiusz Kutkowski w artykule *Prokuratura oskarża, sąd sędzi, partia kieruje. Kilka przyczynków do historii komunistycznego wymiaru sprawiedliwości* podejmuje próbę wskazania partyjnych mechanizmów w kierowaniu

wymiarem sprawiedliwości. Autor pokazuje, w jaki sposób aparat PZPR stawiał ponad prawem interes polityczny. Analizę opiera głównie na funkcjonowaniu prokuratury wojskowej, którą uważa za instytucję nowatorską, w pełni stworzoną i nadzorowaną przez władzę. Prezentuje sposób funkcjonowania i zmieniające się oblicze tej instytucji na przestrzeni lat, wskazuje także konkretne obszary jej zainteresowań. Wszystkie te działania odbywały się w majestacie kierowniczej roli partii.

Marcin Markiewicz w tekście *Partia w gminie. Funkcjonowanie wiejskich organizacji PZPR w latach 1948–1956 na przykładzie Białostockizny* porusza wątek tworzenia i funkcjonowania instancji partyjnych w gminach w okresie stalinowskim. Autor koncentruje uwagę nie tylko na szczeblu gminnym, lecz także na POP działających na terenach białostockiej wsi. Poszukuje również odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki kształtowały pozytywny stosunek chłopów do PZPR w pierwszych latach jej istnienia. Jednocześnie zwraca uwagę na paradygmat działalności wiejskich ogniw partyjnych w czasie, kiedy powojenne patologie, pijaństwo i kumoterstwo, były zjawiskiem nagminnym.

Uzupełnieniem numeru jest recenzja książki Sebastiana Drabika *Krakowska organizacja partyjna 1948–1990. Struktury – członkowie – działalność* (Kraków 2021, 415 ss.) oraz sprawozdanie z III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Społeczeństwo w wojsku, wojsko w społeczeństwie w XIX i XX wieku. Relacje i procesy w ujęciu interdyscyplinarnym” (23–24 czerwca 2022 r., Dęblin).

Zapraszamy do lektury naszego pisma, jak również do publikacji na jego łamach. „Komunizm. System – Ludzie – Dokumentacja” uzyskał 40 punktów w najnowszym wykazie czasopism punktowanych.

Redakcja